

GAP Uluslararası Tarımsal Araştırma ve Eğitim Merkezi Çalışma Sahasına Giren İllerdeki Sığır Cinsi Hayvan Varlığı

Yavuz Han^{1*}, Galip Bakır², Şahin Tez¹, Polat İpek¹

^{1*} Gap Uluslararası Tarımsal Araştırma ve Eğitim Merkezi Müdürlüğü, 21110 Diyarbakır, Türkiye

² Sütçü İmam Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Zootečni Bölümü, 46100 Kahramanmaraş, Türkiye

MAKALE BİLGİSİ

Geliş 27 Şubat 2014
Kabul 12 Mayıs 2014
Çevrimiçi baskı, ISSN: 2148-127X

Anahtar Kelimeler:

Sığır
Et
Süt
Deri
Anadolu Mandası

* Sorumlu Yazar:

E-mail: yavuzhan32@hotmail.com

ÖZET

Bu derlemede GAPUTAEM sorumluluk alanına giren illerdeki büyükbaş hayvan varlığı ve toplam içerisindeki payına değinilmiştir. TÜİK verilerine göre 1991 yılında 11.972.923 baş olan sığır varlığımız 2012 yılında 13.914.912 başa yükselmiştir. Sığır varlığında 2012 yılında %16 oranında artış meydana gelmiştir. Manda sayısı ise 1991 yılında 366.150 baş iken 2012 yılında 107.435 başa düşmüş olup %70,6 oranında azalma yaşanmıştır. Türkiye’de 5.431.400 baş sağılan inekten 15.977.838 ton süt elde edilmiş olup ortalama süt verimi ise 2.942 kg/baş olmuştur. 46.959 baş sağılan manda ineğinden ise 46.989 ton süt elde edilmiştir. Ortalama süt verimi ise 1.006 kg/baş olmuştur. Müdürlüğün çalışma sahasındaki illerde toplam 1.173.008 baş sığır bulunmaktadır. 451.039 baş inek sağılmakta ve 1.098.895 ton süt üretilmektedir. 11 ilde toplam 15.478 baş manda varlığı bulunmaktadır. 2012 yılı sağılan 6.738 baş manda ineğinden 6.384 ton süt elde edilmiştir. Müdürlüğün sahasındaki illerde ülke genelinde olduğu gibi yerli sığırdaki hızlı azalmaya karşın kültür ve kültür melezi sığırlarda artış olmaktadır. Gen kaynaklarımızdan yerli sığır ırklarımızın ıslahı yönünde çalışma imkanlarının araştırılması gerekmektedir. Ayrıca kooperatiflerle bölgeye giren kültür sığırlarına paralel bu alandan etkilenen yetiştirici ve teknik elemanlarında eğitilmesi gerekmektedir.

Turkish Journal Of Agriculture - Food Science And Technology, 2(5): 214-219, 2014

Number of Bovine Animals in Provinces Incoming Working Field GAP International Agricultural Research and Training Center

ARTICLE INFO

Article history:

Received 27 February 2014
Accepted 12 May 2014
Available online, ISSN: 2148-127X

Keywords:

Cattle
Meat
Milk
Hide
Anatolian Water Buffaloes

ABSTRACT

In this review, the share in total and the presence of cattle in provinces of GAPUTAEM has been referred. According to official data of 2012 of TUIK, when number of cattle was 11.972.923 heads in 1991, in 2012 years increased 13.914.912 heads. According to year of 1991, number of cattle increased 16%. In our country, the number of Anatolian Water Buffalo declined from 366.150 heads to 107.435 heads during 1991-2012 and this reduction is 70.6%. 15.977.838 tons milk was obtained from dairy cattle of 5.431.400 heads and average milk yield was 2.942 kg/head. 46.989 tons milk was produced from 46.959 heads of Anatolian Water Buffaloes and average milk yield was 1.006 kg/head. However, there were totally cattle of 1.173.008 heads in study field of Institute. 1.098.895 tons milk was produced from cattle of 451.039 heads. Totally, there were 15.478 heads Anatolian Water Buffaloes in 11 provinces. 6.384 tons milk was produced from 6.738 heads Anatolian Water Buffaloes in 2012. Across the country, despite cattle (domestic) decreased, cattle (cross-bred) and cattle (culture) had increased. The possibility of breeding of native cattle should be investigated. Also, growers and technical staffs should be trained that affected by entering of culture breeds.

* Corresponding Author:

E-mail: yavuzhan32@hotmail.com

Giriş

Günümüzde sağlıklı bir yaşam sürmek için hayvansal ürünlerin ne derece öneme sahip olduğu herkes tarafından bilinmektedir. Bu nedenle hayvansal gıdalara olan talep her geçen gün artmaktadır (Han ve ark., 2012).

Sahip olduğu coğrafi yapı ve ekolojik koşullar nedeni ile tarımsal üretimde miktar ve ürün çeşitliliği yönünden büyük bir potansiyele sahip olan ülkemiz tarım sektörü, ekonomik ve sosyal gelişmede çok önemli görevler üstlenmiştir. Tarım sektörünün bir kolu olan hayvancılıkta, tarımın diğer alanlarında ve ülkenin ekonomisinde gelişmeyi canlandırıcı etkiye sahip olması bakımından stratejik bir öneme sahiptir (Şahin ve ark., 2011).

Türkiye’de sığır yetiştiriciliğini vazgeçilmez kılan birçok neden bulunmaktadır. En başta gelen nedenlerden birisi sığırın süt ve et üretimindeki payıdır. TÜİK verilerine göre Türkiye’de 2010 yılında inek sütünün payı %92, kırmızı et üretiminde ise %84 dolayındadır. Temel gıda maddelerinden olan süt ve etin üretilmesine bu ölçüde önemli katkıda bulunan sığırı daha da önemli kılan özelliği, insanların tüketemeyecekleri bitkisel ürünleri değerlendirilmesidir (Kumlu, 2012).

GAP Uluslararası Tarımsal Araştırma ve Eğitim Merkezi Müdürlüğü (GAPUTAEM) sorumluluk alanına giren 11 ilde (Diyarbakır, Mardin, Şırnak, Siirt, Batman, Elazığ, Adıyaman, Malatya, Şanlıurfa, Bitlis ve Hakkari) faaliyet göstermekte olup ayrıca tanımlanan bölgesel, ülkesel ve uluslararası görevler çerçevesinde faaliyet göstermektedir. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının 03.06.2011 tarih ve 639 sayılı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin ekli listelerinde Müdürlük Merkez Araştırma Enstitüsü statüsüne alınmış olup, GAPUTAEM olarak ulusal ve uluslararası araştırma yapma yetkisi ile görev tanımı yönerge ile yeniden yapılmıştır (Anonim, 2013).

Bu derlemede GAPUTAEM sahasına giren illerdeki sığır ve manda varlığı ve toplam ülke varlığı içerisindeki yeri irdelenmiştir.

GAPUTAEM Sahasına Giren İllerdeki Sığır Cinsi Hayvan Varlığı

Sığır cinsi hayvan sayısı

GAPUTAEM sahasına giren 11 ilde 2012 yılı TÜİK verilerine göre toplam 1.173.008 baş sığır bulunmaktadır ve ülke sığır varlığı (13.914.912 baş) içinde %8,4 paya sahiptir. Sığır sayısı Siirt ilinde 31.299 baş ile en düşük, Diyarbakır ilinde 330.982 baş ile en yüksektir (Çizelge 1). Kültür ırkında ise 1991 ve 2012 yılları arasında en fazla artış Diyarbakır, Gaziantep ve Batman illerinde olmuştur. Diğer yandan Hakkari ilinde ise sadece kültür ırkında değil melez ve yerli ırkların sayısında da düşüş olduğu tespit edilmiştir. Irk bazında ise, kültür ve melez ırklarının sayısı 1991 ve 2012 yılları arasında giderek artış gösterirken, yerli ırkların sayısında %50 oranında azalma tespit edilmiştir (Çizelge 1).

Manda sayısı 1991 yılında 366.150 baş iken 2012 yılında 107.435 başa düşmüş olup %70,6 oranında azalma yaşanmıştır (TUİK, 2013). Adıyaman, Malatya, Mardin ve Siirt illerinde manda mevcudu bulunmadığından dolayı çizelgelerde gösterilmemiştir. 2012 yılında en fazla manda sayısı 8.905 baş ile Diyarbakır ilindedir (Çizelge 2). Bu

rakam güncel Türkvet kayıtlarında ise 11.442 baş olarak yer almaktadır. 2011 yılından bu yana Diyarbakır (2.014 baş) ve Bitlis (1.000 baş) illerinde Anadolu Mandasının Halk Elinde Islahı Projesi yürütülmektedir (Han ve ark., 2012). 1991-2012 yılları arasında bölge genelinde ve Diyarbakır ve Bitlis illerinde manda yetiştiriciliği dalgalı bir seyir izlemekle birlikte, manda sayısında artış olmuştur.

Sığır cinsi sağılan inek sayısı ve süt verimi

2012 yılında 5.431.400 baş sağılan inekten 15.977.838 ton süt elde edilmiş bir önceki yıla göre üretilen sütte artış %13,6 olmuştur. Ortalama süt verimi ise 2.942 kg/baş olmuştur. 46.959 baş sağılan manda ineğinden ise 46.989 ton süt elde edilmiştir. Ortalama süt verimi ise 1.006 kg/baş olmuştur (TUİK, 2013). GAPUTAEM sahasına giren illerde toplam sağılan inek sayısı 451.039 baştır ve ülke geneli içinde %8,3’lük bir paya sahiptir (Çizelge 3). Melez ve kültür sığırlarında yıllar itibariyle genelde düzenli bir artış olurken, yerli sığırlarda ise hızlı bir azalma tespit edilmiştir. Irk bazında artış da Diyarbakır ve Gaziantep illeri dikkat çekerken, yerli ırk bazında ise en hızlı düşüş Siirt ilinde meydana gelmiştir. 1991 yılında 18.494 baş olan sağılan kültür ırkı hayvan sayısı 2012 yılında 124.600 başa artmıştır. Aynı dönemde sığır (melez) varlığı 92.252 baştan 162.863 başa yükselmiş, sığır (yerli) varlığı 459.916 baştan 163.576 başa düşmüştür (Çizelge 3).

11 ilde 2012 yılında, 124.600 baş kültür sığırdan 458.866 ton süt elde edilmiştir. Sağılan inek başına 3.683 kg süt ortalaması düşmektedir. 143.974 baş melez sığırdan 433.458 ton süt elde edilmiş ve sağılan inek başına süt ortalaması 3.010 kg olmuştur. 163.576 baş yerli sığırdan 206.569 ton süt elde edilmiş olup birim hayvan başına 1.262 kg süt ortalaması düşmektedir.

Toplamda 1991 yılında 570.662 baş sığırdan 636.634 ton süt elde edilmiş olup birim hayvan başına 1.116 kg süt ortalaması düşmüştür. Aynı şekilde 2012 yılında 451.039 baş sığırdan 1.098.895 ton süt elde edilmiş olup sağılan inek başına 2.436 kg süt verimi düşmektedir. Bu rakam ülke ortalaması olan 2.942 kg/baş’tan düşüktür.

1991 yılına göre 11 ildeki sığırlarda verim yönünde iki kattan fazla artış olduğu görülmekte ve bu rakamda kültür ve melez ırklarındaki artışın etkili olduğu anlaşılmaktadır (Çizelge 4).

GAPUTAEM sorumluluk sahasındaki 11 ilde 1991 yılında 5.775 baş manda ineği sağılırken 2012 yılında bu rakam 6.738 başa çıkmıştır. Adıyaman, Malatya ve Siirt illerinde 1991 yılından bu yana manda mevcudiyeti bulunmamaktadır. Sağılan manda ineği sayısı en fazla olan ilimiz Diyarbakır olup bunu Bitlis ve Şanlıurfa illeri izlemektedir (Çizelge 5).

1991 yılında 5.106 ton manda sütü elde edilirken 2012 yılında bu rakam 6.383 ton olmuştur. Sağılan manda ineği başına ortalama 884 kg süt elde edilirken 2012 yılında sağılan manda ineği başına ortalama süt verimi 947 kg olmuştur. Bu rakam manda sayısının en fazla olduğu Diyarbakır ilinde ortalama süt verimi olarak 950 kg/baş’tır. 2012 yılında GAPUTAEM sahasındaki iller için bulunan 947 kg/baş süt verimi, ülke ortalaması olan 1.006 kg/baş’tan düşüktür (Çizelge 6).

Çizelge 1 GAPUTAEM çalışma sahasına giren illerdeki sığır varlığı.

İller	Sığır (Kültür)			Sığır (Melez)			Sığır (Yerli)		
	1991	2000	2012	1991	2000	2012	1991	2000	2012
Adıyaman	5.003	13.200	25.027	19.265	25.480	27.618	65.035	53.500	18.550
Batman	502	470	20.270	4.291	1.650	13.863	37.483	22.070	16.442
Bitlis	2.894	7.330	26.604	17.093	13.110	32.410	92.629	34.900	24.882
Diyarbakır	1.821	6.640	72.833	7.666	32.650	109.359	267.490	206.420	148.790
Gaziantep	5.533	820	69.681	19.208	33.990	58.992	24.802	9.210	6.256
Hakkari	3.627	6.100	3.134	20.430	12.030	11.421	28.444	31.900	22.696
Malatya	9.381	20.720	37.335	55.958	61.160	77.252	67.013	30.770	13.141
Mardin	226	2.160	18.743	1.309	5.180	16.988	53.852	51.990	54.888
Siirt	238	1.460	6.284	960	2.000	8.575	26.720	17.770	16.440
Şanlıurfa	2.722	5.730	44.677	11.006	59.740	71.719	119.958	73.260	62.680
Şırnak	-	700	3.813	-	2.620	8.028	50.190	16.770	23.617
Genel Toplam	31.947	65.330	328.401	157.186	249.610	436.225	833.616	548.560	408.382

TUİK, 1991, 2000 ve 2012.

Çizelge 2 GAPUTAEM sahasına giren illerdeki manda sayısı.

İller	1991	1995	2000	2005	2010	2012
Batman	159	160	120	93	93	274
Bitlis	3.169	4.940	3.590	5.518	4.870	5.599
Diyarbakır	9.915	6.790	3.480	3.727	5.853	8.905
Gaziantep	279	120	130	147	124	128
Hakkari	-	450	510	53	10	28
Şanlıurfa	560	430	570	748	490	414
Şırnak	95	180	80	195	138	130
Genel Toplam	14.177	13.070	8.480	10.481	11.578	15.478

TUİK, 1991, 1995, 2000, 2005, 2010 ve 2012.

Çizelge 3 GAPUTAEM çalışma sahasındaki illerde sağılan sığır varlığı.

İller	Sığır (Kültür)			Sığır (Melez)			Sığır (Yerli)		
	1991	2000	2012	1991	2000	2012	1991	2000	2012
Adıyaman	4.000	8.685	10.933	13.965	17.652	13.231	39.554	17.517	5.070
Batman	409	208	9.300	2.949	888	6.593	14.260	16.058	11.572
Bitlis	1.367	3.417	8.912	8.957	6.048	9.691	65.949	42.386	22.987
Diyarbakır	887	3.276	25.528	3.707	16.887	34.054	29.713	30.788	27.659
Gaziantep	2.937	472	27.105	9.484	19.591	22.672	15.855	11.305	6.691
Hakkari	1.321	2.911	1.622	10.640	6.688	5.002	45.334	17.717	11.980
Malatya	5.705	11.524	16.034	35.928	37.149	39.183	11.186	4.932	2.349
Mardin	127	1.059	9.975	607	2.598	7.546	44.955	34.620	10.225
Siirt	143	689	1.814	663	1.055	3.392	140.743	102.992	43.578
Şanlıurfa	1.598	2.332	10.959	5.352	33.848	18.012	23.249	12.169	9.258
Şırnak	-	383	2.418	-	1.570	3.487	29.118	9.744	12.207
Genel Toplam	18.494	34.956	124.600	92.252	143.974	162.863	459.916	300.228	163.576

TUİK, 1991, 2000 ve 2012.

Çizelge 4 GAPUTAEM çalışma sahasındaki illerin süt üretimi (ton).

İller	Sığır (Kültür)			Sığır (Melez)			Sığır (Yerli)		
	1991	2000	2012	1991	2000	2012	1991	2000	2012
Adıyaman	11.709	25.420	38.910	28.223	35.674	32.839	31.129	13.786	6.972
Batman	959	488	34.845	4.936	1.487	16.311	13.419	15.110	11.861
Bitlis	4.109	10.272	26.174	12.414	8.382	23.123	49.594	31.875	28.619
Diyarbakır	2.083	7.688	99.226	6.206	28.268	94.873	21.780	22.567	38.059
Gaziantep	15.816	2.544	101.453	38.808	80.165	59.945	11.574	8.253	9.240
Hakkari	3.099	6.832	4.865	17.811	11.196	12.004	32.504	12.703	14.926
Malatya	20.154	40.713	61.427	82.454	85.257	107.988	11.902	5.248	3.042
Mardin	298	2.485	36.580	1.017	4.349	20.071	35.020	26.969	12.761
Siirt	334	1.616	6.347	1.110	1.765	8.818	127.231	93.105	54.734
Şanlıurfa	3.751	5.474	40.221	8.960	56.662	48.163	16.972	8.883	11.146
Şırnak	-	899	8.818	-	2.629	9.323	21.256	7.113	15.209
Genel Toplam	62.313	104.431	458.866	201.939	315.834	433.458	372.381	245.612	206.569

TUİK, 1991, 2000 ve 2012.

Çizelge 5 GAPUTAEM çalışma sahasındaki illerde sağılan manda sayısı (baş).

İller	1991	1995	2000	2005	2010	2012
Batman	71	89	61	19	32	74
Bitlis	1.533	2.094	1.554	1.815	1.350	1.540
Diyarbakır	3.796	2.396	1.321	1.326	3.114	4.802
Gaziantep	93	46	40	58	53	56
Hakkari	-	241	208	1	7	8
Şanlıurfa	235	184	207	274	151	150
Şırnak	47	91	42	98	105	108
Genel Toplam	5.775	5.141	3.433	3.591	4.812	6.738

TÜİK, 1991, 1995, 2000, 2005, 2010 ve 2012.

Çizelge 6 GAPUTAEM çalışma sahasındaki illerde üretilen manda sütü miktarları (ton).

İller	1991	1995	2000	2005	2010	2012
Batman	46	58	40	20	33	77
Bitlis	1.493	2.040	1.513	1.670	1.242	1.416
Diyarbakır	3.287	2.075	1.144	1.260	2.958	4.562
Gaziantep	106	52	46	66	61	64
Hakkari	-	211	182	1	6	7
Şanlıurfa	143	112	126	302	166	164
Şırnak	31	60	27	84	90	93
Genel Toplam	5.106	4.608	3.078	3.403	4.556	6.383

TÜİK, 1991, 1995, 2000, 2005, 2010 ve 2012.

GAPUTAEM çalışma sahasındaki illerde kesilen sığır sayısı

Ülkemizde 2011 yılında 2.571.765 baş kesilen sığırdan 644.906 ton et elde edilirken ortalama karkas ağırlığı ise 251 kg/baş olmuştur (TÜİK, 2013). 2010 yılı Ocak ayı itibariyle kırmızı ve beyaz et ile yumurta üretim verileri aylık Haber Bültenleri aracılığıyla TÜİK web sayfasında yayımlandığından dolayı 2012 yılı kesilen hayvan üretilen et miktarı ve deri üretimi GAPUTAEM sahasındaki iller için gösterilememiştir. 2009 yılında ise toplam sığır sayısına ulaşıldığı için son sütunda ayrıca gösterilmiştir. Buna göre 1991 yılında 121.736 baş, 2000 yılında 120.222 baş sığır kesilirken bu rakam 2009 yılında 94.999 başa düşmüştür (Çizelge 7). Batman (27.465 baş), Hakkari (31.795 baş) ve Şırnak (18.112 baş) illerinde hayvan sayısı yüksek olmasına rağmen kayıtlarda kesilen hayvan sayısı düşük gözükmektedir. Bunun nedeninin hayvanların çevre illerde kesilmesi olduğu düşünülmektedir.

1991 yılında 14.766 ton et üretimi yapılırken 2000 yılında 17.097 ton ve 2009 yılında 22.267 ton et üretimi elde edilmiştir. 2009 yılında en fazla et üretimi Şanlıurfa ilinde (5.788 ton) olmuş ve bunu Diyarbakır (5.746 ton) ve Malatya (4.134 ton) izlemiştir (Çizelge 8). Ülkemizde 1991 yılında kesilen birim hayvandan 143 kg karkas elde edilirken 2012 yılında 286 kg olmuştur. GAPUTAEM çalışma sahasında ise 1991 yılında 121 kg/baş karkas üretimi varken 2009 yılında ise bu 234 kg/baş olmuştur ve bu değerler toplamda ülke ortalaması olan 286 kg/baş'ın altında kalmıştır.

1991 yılında 133.781 adet sığır derisi elde edilirken bu rakam 2009 yılında 104.231 adet olmuştur. Deri miktarı

bakımından en fazla üretim 25.644 adet ile Diyarbakır ilinde olup bunu Şanlıurfa (23.600) ve Malatya (21.527) illeri takip etmektedir (Çizelge 9). Ülkemizde sığırlarda ortalama deri ağırlığı 17 kg/baş'tır (Han ve ark., 2012).

Fermantasyon süresini kısaltması bakımından sucuk etinde Türk Standartları Enstitüsünün izin verdiği oranda (%10) manda eti kullanılmaktadır. Halk arasında manda etinin tüketimi genelde olmamakta canlı olarak satımı sağlanmaktadır. Satın alınan mandalar ise kesimin yapıldığı Afyon, İstanbul gibi illere götürülmektedir (Han ve ark., 2012).

Manda eti ülke genelinde Et Balık Kurumu ve kombinalar gibi kayıt altındaki kesimhanelerde kesimi yapılmadığı için sağlıklı verilerin oluşmadığı çizelge 10'dan anlaşılmaktadır. 1991 yılı verilerine göre en fazla Bitlis ilinde 340 baş kesim olduğu ve toplamda 703 baş mandanın kesildiği ve 2010, 2012 yıllarında veri olmadığı görülmektedir (Çizelge 10).

1991 yılında 111 ton manda eti üretimi varken bu rakam 1995 yılında 16 ton, 2005 yılında 1 tona düşmüş gözükmektedir. 1991 yılında kesilen hayvan başına ortalama 157 kg et üretimi varken ülke ortalaması 147 kg/baş'tır (Çizelge 11). Dünyada manda sayısında artış olurken, ülkemizde sosyo ekonomik yapının değişmesi nedeniyle manda sayısı azalmaktadır (Canbolat, 2011).

Mandanın deri ağırlığı 20 kg/baş'tır (FAO, 2012). 1991 yılında 773 adet deri üretimi varken bu rakam 1995 yılında 132, 2000 yılında 43 adet ve 2005 yılında 4 adete düşmüştür. Burada kesilen hayvan sayısı ile deri sayıları arasında farklılık olması dikkat çekicidir. Bunun nedeni olarak kayıt dışı kesilen mandalarında olması gösterilebilir (Çizelge 12).

Çizelge 7 GAPUTAEM çalışma sahasındaki illerde kesilen sığır sayısı (baş).

İller	Sığır (Kültür)		Sığır (Melez)		Sığır (Yerli)		Toplam
	1991	2000	1991	2000	1991	2000	2009
Adıyaman	93	82	712	4.039	8.459	9.057	9.317
Batman	2	-	-	-	3.366	5.303	28
Bitlis	175	188	930	443	16.161	5.443	11.173
Diyarbakır	860	135	1.727	2.027	5.382	13.584	23.322
Gaziantep	36	1.040	1.695	12.984	10.983	3.619	9.468
Hakkari	-	-	-	-	6.087	3.897	87
Malatya	7.424	6.332	15.533	20.318	11.421	15.171	19.623
Mardin	-	206	-	474	7.241	4.158	12
Siirt	30	35	85	225	1.518	3.769	476
Şanlıurfa	-	20	-	984	20.339	6.255	21.493
Şırnak	-	2	-	29	1.477	403	-
Genel Toplam	8.620	8.040	20.682	41.523	92.434	70.659	94.999

TUİK, 1991, 2000 ve 2009.

Çizelge 8 GAPUTAEM çalışma sahasındaki illerde sığır eti toplam miktarları (ton).

İller	Sığır (Kültür)		Sığır (Melez)		Sığır (Yerli)		Toplam
	1991	2000	1991	2000	1991	2000	2009
Adıyaman	16	14	73	617	638	1.111	2.125
Batman	-	-	-	-	374	471	5
Bitlis	48	54	135	107	1.732	1.010	2.253
Diyarbakır	187	27	323	268	558	1.527	5.746
Gaziantep	7	206	207	1.902	1382	386	2.125
Hakkari	-	-	-	-	670	818	12
Malatya	1.047	1.266	2.494	3.202	1.164	1.993	4.134
Mardin	-	65	-	109	606	605	2
Siirt	7	7	9	28	167	367	77
Şanlıurfa	-	4	-	142	2.827	742	5.788
Şırnak	-	-	-	5	95	44	-
Genel Toplam	1.312	1.643	3.241	6.380	10.213	9.074	22.267

TUİK, 1991, 2000 ve 2009.

Çizelge 9 GAPUTAEM çalışma sahasındaki illerde sığır derisi miktarları (adet).

İller	Sığır (Kültür)		Sığır (Melez)		Sığır (Yerli)		Toplam
	1991	2000	1991	2000	1991	2000	2009
Adıyaman	102	90	783	4.443	9.293	9.808	10.152
Batman	2	-	-	-	3.703	5.825	28
Bitlis	193	207	1.023	487	17.775	5.970	12.288
Diyarbakır	946	149	1.900	2.230	5.892	14.866	25.644
Gaziantep	40	1.144	1.865	14.282	12.080	3.953	10.369
Hakkari	-	-	-	-	6.695	4.287	93
Malatya	8.166	6.965	17.086	22.350	12.558	16.548	21.527
Mardin	-	227	-	521	7.964	4.566	12
Siirt	33	39	94	248	1.670	4.141	518
Şanlıurfa	-	22	-	1.082	22.293	6.823	23.600
Şırnak	-	2	-	32	1.625	443	-
Genel Toplam	9.482	8.845	22.751	45.675	101.548	77.230	104.231

TUİK, 1991, 2000 ve 2009.

Çizelge 10 GAPUTAEM sahasındaki illerde kesilen manda sayıları (baş).

İller	1991	1995	2000	2005	2010	2012
Bitlis	340	30	26	-	-	-
Diyarbakır	258	70	3	-	-	-
Gaziantep	2	-	-	-	-	-
Malatya	19	-	-	-	-	-
Şanlıurfa	34	20	10	4	-	-
Şırnak	50	-	-	-	-	-
Genel Toplam	703	120	39	4	0	0

TUİK, 1991, 1995, 2000, 2005, 2010 ve 2012.

Çizelge 11 GAPUTAEM sahasındaki illerde üretilen manda eti (ton).

İller	1991	1995	2000	2005	2010	2012
Bitlis	57	4	5	-	-	-
Diyarbakır	40	9	1	-	-	-
Gaziantep	1	-	-	-	-	-
Malatya	4	-	-	-	-	-
Şanlıurfa	5	3	2	1	-	-
Şırnak	5	-	-	-	-	-
Genel Toplam	111	16	8	1	0	0

TUİK, 1991, 1995, 2000, 2005, 2010 ve 2012.

Çizelge 12. GAPUTAEM sahasındaki illerde üretilen manda derisi (adet).

İller	1991	1995	2000	2005	2010	2012
Bitlis	374	33	29	-	-	-
Diyarbakır	284	77	3	-	-	-
Gaziantep	2	-	-	-	-	-
Malatya	21	-	-	-	-	-
Şanlıurfa	37	22	11	4	-	-
Şırnak	55	-	-	-	-	-
Genel Toplam	773	132	43	4	0	0

TUİK, 1991, 1995, 2000, 2005, 2010 ve 2012.

Sonuç

Ülke genelinde hayvan sayılarında 1991 yılına göre ciddi artışlar olmazken sığırdan elde edilen birim hayvan başına ürünlerde nicelik olarak gözle görülür artış meydana gelmiştir. Bu artışta yerli ırkların yetiştirilmesinin ülke genelinde ve Araştırma Kurumu sahasına giren illerde hızla terk edilmesinin etkili olduğu gözükmemektedir. Bu değişim bir zamanlar sektör paydaşları tarafından istenen durum olmasına karşın son yıllarda yerli gen kaynaklarını koruma ve geliştirme yönünde ulusal projeler yürütülmekte ve yerli ırklar üzerinde ıslah projeleri hayata geçirilmektedir. Müdürlüğün bünyesinde Anadolu mandası, Zom koyunu, Karakaş koyunu, Kıl keçisi ve Tiftik keçisinde ıslah çalışmalarının yürütülmesi bunun bir göstergesidir. Veriler kültür ve kültür melezi yönünde yetiştiricilerin eğilimlerinin arttığını göstermektedir. Yetiştiricilerin de bu düzeydeki eğilimlerini karşılayacak eğitim ve çevre şartlarını iyileştirecek yapılaşma çalışmalarını takip etmek gerekmektedir. Ayrıca kooperatifleşme aracılığı ile kültür ırkı sayısında ciddi artışlar olduğu aşikar olup bu işletmelerin sürdürülebilirlikleri konusunda geniş çaplı çalışmalar yapılması verilerdeki rakamların gerçekçi olup olmadığı ve bu rakamların kültür ırkında kalıcı olup olmayacağını daha belirgin olarak gösterecektir. Anadolu mandasına verilen desteklerle 84 binden 107 bine çıkması bize Anadolu mandasının gelecekte yetiştiriciliği ve ürünleri bakımından (organik yetiştiricilik, et ve süt ürünleri) dikkat çekici düzeylere çıkacağını göstermektedir.

Kaynaklar

- Anonim. 2013. GAP Uluslar Arası Tarımsal Araştırma ve Eğitim Merkezi görevleri. <http://gaputaem.gov.tr/Enstitu.aspx?ID=2> (01.06.2013).
- Canbolat Ö. 2011. Manda yetiştiriciliği ve Türkiye'deki mevcut durumu. 7. Ulusal Zootečni Bilim Kongresi, 14-16 Eylül, Adana.
- FAO, 2012. FAO istatistik yıllığı. <http://faostat.fao.org/> (Erişim Tarihi: 01.04.2012).
- Han Y., Bakır G, Tez Ş. 2012. Dünya ülkelerinde manda yetiştiriciliği. Uluslararası Türk ve Akra Topluluklar Zootečni Kongresi 361-371.11-13 Eylül. Isparta.
- Han Y, Bakır G, Tez Ş. 2012. Ülkemiz büyükbaş hayvan yetiştiriciliğinde mandacılığının mevcut durumu ve Diyarbakır ili halk elinde ülkesel manda ıslahı çalışması. Bursa Tarım Kongresi. 27-29 Eylül. Bursa.
- Kumlu S: Süt sığıri yetiştiriciliğinde sorunlar ve çözüm yolları. III. Süt ve Süt Hayvancılığı Öğrenci Kongresi, 19-31. Aksaray.
- Şahin, A., Ulutaş, Z., Yıldırım, A. 2011. Türkiye ve Dünyada manda yetiştiriciliği. 7. Ulusal Zootečni Bilim Kongresi, 22-26, Adana.
- TUİK, 1991. Hayvancılık istatistikleri. <http://www.tuik.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 01.06.2013).
- TUİK, 1995. Hayvancılık istatistikleri. <http://www.tuik.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 01.06.2013).
- TUİK, 2000. Hayvancılık istatistikleri. <http://www.tuik.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 01.06.2013).
- TUİK, 2005. Hayvancılık istatistikleri. <http://www.tuik.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 01.06.2013).
- TUİK, 2009. Hayvancılık istatistikleri. <http://www.tuik.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 01.06.2013).
- TUİK, 2010. Hayvancılık istatistikleri. <http://www.tuik.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 01.06.2013).
- TUİK, 2012. Hayvancılık istatistikleri. <http://www.tuik.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 01.06.2013).
- TUİK, 2013. Hayvancılık istatistikleri. <http://www.tuik.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 01.06.2013).